

Ez a gondolat szülte az újjáépítés felett érzett öröm illyési tisztaságú verseit (*Lát-tátok-e?, Ahhoz aki jönni fog, Seregszemle*), ezért mond a ma emberének keserűen egyszerű meséket a szerelemről, a magányról, a közéleti felelősségről (*Mese arról, ki hogyan szeret, Mese a másik szobáról, Mese a többszázról*).

A kritikai éleslátás és érzelmmel telített költői hang tanulmányainak is a jellemzője. A témakörök sokrétűsége, az állásfoglalás megindokolt határozottsága emelik tanulmányait, kritikáit esszéirodalmunk élére. Foglalkozik a filmművészet kérdéseivel, értő szemmel elemzi Fellini alkotásait, vall a kritikáról, emlékezésében értékeli a két példakép-költő, Babits és József Attila költészetét. De írjon akár Sarkadiról, elemezze Illyés új verseit, soha nem feledkezik meg egyik legkedveltebb témájáról, a világirodalomban elfoglalt helyünk és feladatunk meghatározásáról, „lefordíthatatlan sorsunk” ábrázolásának világirodalmi szintre emeléséről. Móriczot egy tanulmányban elemzi Thomas Mann-nal, Sarkadinál Pavese, a tragikus sorsú olasz író életfelfogásával talál párhuzamot, de Octavio Paz mexikói költő és Petőfi összehasonlítása, vagy Miguel Herdandez és József Attila portréja is mind azt bizonyítják, hogy Somlyó magyar szemmel nézi a világirodalmat, és nemzetközi érvényt keres a hazai irodalomnak is.

Fordítói munkássága is ugyanezt a gondolatot szolgálja. „A végtelen változatú emberi arcok egymásban villanásának, egymást felismerésének s egymásban önmagunkra ismerésének érzem régóta a költészetet, s nemcsak a költészetet, annak fordítását is (*Octavio Paz és a „Napköve”*). Somlyó mindent megtesz, hogy igazán „a végtelen változatú emberi arcokat” mutassa fel műfordításai gyűjteményében; a válogatás magában foglalja a világirodalom jelentős és kevésbé ismert alakjainak egy-egy alkotását az ókori klasszikus irodalom szigorú metrikájú verseitől kezdve az amerikai beatirodalom legújabb termékeig.

Termékeny és korántsem lezárult életpálya összegzése a három kötet. Somlyó különböző hatások kereszttüzében, az apai hagyományokat tagadva-megőrizve indul el (éppen apja halálának évében) költői pályáján, s jut el az igaz meséig, a huszadik századi ember belső rezdülése és modern világunk szimptomáinak puritán egyszerűségű ötvözetéig. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

NÉMETH S. KATALIN

JÁNOSY ISTVÁN: KUKORICA ISTENNŐ

Egy ritkán szólaló, kevésbé hangos költészet eddigi vonásait rajzolja az olvasó elé a válogatott verseket közlő Jánosy-kötet, a *Kukorica Istennő*. Ez a költői arc sok emberi fájdalom vonásait hordozza, olykor a lemondását, a szomorú, halk lázadás belső hevületét, de a gondokkal barázdált homlok bármilyen súlyos terhektől is nehezültek látomásai, emberi szenvedéseink értelmét a vállalt áldozatban látva, az áldozat pátoszában, erkölcsi fenségében leli meg megnyugvását. És ennek a tragikus feszültségeket hordozó megnyugvásnak, az emberi őstörténet óta tartó szakadatlan áldozatsorozatnak vállalásából született emberségtudatnak a súlyával lesz a kérdésből — „Minek a lányon a virágpalást?” — válasz:

*Fölepült egy vár — lány falazva benne.
Lőn a honfoglalás — Álmos lelke árán.
Bontódott az atom — Curiené lelke benne.
Megszűnt a testvérharc — Gandhi orv halálán.
Ha mi épül,
belé van temetve
az indián lány,*

*s a néma bárány
millió, millió némán
gürcölő lelke,
tízmilliárd kasza, csákánycsapás
kétmilliárd krampácsolás,
tetőn négymilliárd cserépletevés...
S te, kényelmes autónszárguldozó, lásd,
minek a lányon a virágpalást!*

Embervoltunknak ez a végleteibenvállalása hosszú gondolati út, hosszú érzelmi konfliktussorozat eredménye. Jánosy, mint nemzedékének gyermeke „vérszagú szörnyekkel” csatázta végig életét, s akkor sem volt embersége biztonságban, ha bekerített háza határai közé vonult vissza. Olyan kort élt át, amikor a történelem nem csupán a falvak, városok épületein gázolt át, hanem amikor betört az emberi személyiség határain belülre; mikor félelmek, a képzelteknél is rettenetesebb emberformájú szörnyetegek, hiú hitek, balvégzetű lelkesedések az ember legbelső világába hatoltak be. Olyan időközön lábolt át, amelyekben máról holnapra búnné vált az erény, üldözött a hűség és megvetett a szeretet. Ez a kor nem múlt el nyomtalanul, s ha Benjámín így sóhajtott fel: „Nem, mi nem vagyunk büntelenek”, ez a sóhaj azokat is jellemzi, akik az övével ellentétes oldalról, más tájakról közelítettek a mához.

Az emberség büntudata — ez szüli Benjámín sóhaját, s ez szülte Jánosy lírájának pokoltáncszörnyeit. Büntudat a háborúk szörnyetei miatt, büntudat a Kukorica Istennő-nek tett áldozatok miatt, büntudat a dédanyák szenvedésekkel teli élete miatt, büntudat a saját egyéniségünkbe szorult jó és gonosz ösztönök mindig-eldöntetlen, halálos elszántságú, befejezhetetlen küzdelme miatt (*Duna*). Egy szinte üdvözült mosolyú szenvedéstudat:

*...a szenvedés mindig kevés,
s hogy legboldogabbak úgy vagyunk,
ha még az este meghalunk. —*

éppúgy terméke annak az ambivalenciának, ami Jánosy magatartását a léttel szemben meghatározza, mint a halál kívánatos szépségű föl villanó víziója (*Lefutás a hármashatárhegyről*), vagy a múlt oly intenzív átélése, hogy a jelen minden pillanatának számon kérő ellenőrzőjeként jelenhet meg a versben (*Séta a romok között*).

A határait szétszaggatottnak érző személyiség magát kereső indulatának ambivalenciája ez a költői magatartás — a hit és célhoz érést nem hívés ellentéte, az emberségben való hit anakronizmusa egy dehumanizált világban. A szörnyűség: a rettentő hit: a fölösleges áldozat valamiképp mégis az ember teremtménye cselekvése is. Az áldozati lány példájában éppúgy benne ég ez az ambivalencia, mint az *Almok* befejező akkordjaiban:

Kar:

*Ki a világűrbe,
a lélek végtelen kútjába le!
A Copernicus-i út s Dante-út egy!
Oh emberiség, ne mondj le egyikről se,
mert mit ér az,
ha a Mindenséget leigázod,
de lelked belső vadállatain, a múltadon
nem tudsz úrrá lenni,
a hatalmad, mint a fiait evő Kronosz,
önnön fajodat dűlő, emészti el!*

Ellenkar:

*S mit ér, ha úrrá lesz enmagadban
a gyengébbet faló szörnyetegen,
s békét duruzsolsz,
de köldöknézőn
a világ rendjén változtatni
nincsen hatalmad, vagy nem akarsz?!*

A tagadás és az igenlés ellentétei az elvont gondolati, vagy jelzőrendszerként fogalmazott képi megjelenítésű érzelmi alapú általános etikai szférából a történelmi-társadalmi viszonyok valós szituációi közé emelve új tartalmakat kapnak. A *Koronás karnevál víziókból* c. darabban nem a szörnyek fenyegetése, hanem az *ember valós szenvedése* szólal, *Az eljövendő* az emberi lét-remény szépségét is konkrét társadalmi környezetben fejezi ki:

*Vakarcs, nyomorult asszony
— már csak ők laknak bagolyrúgta-viskóban —
megszülte első csöppjét: pelenkának
széttépte egyetlen párnahuzatát.*

*Összedugták fejüket a méhkas-asszonyok,
az ónaarcú, pontos asszonyok:
„Lám ez szült, pedig még kocka-újházat sem épített,
nincs még mosógépe, sem televíziója!
Kinézzük magunk közül, mert buja nyúl!”*

*Majd oda álltak elé a méhkasok
az utolsó ítélet harsonáival:
„Miért nem vetted el?”*

*A szegfűszemű fátyolosan mosolygott:
„Mert jégcserzett arcom kis-arcra vágyik,
ág-karom szél-szárny-ringatásra.
Mert hátha ő lesz az eljövendő.”*

Az induló Jánosz költészetének stíluskezdeményezései Juhász és Nagy László költészetében élnek tovább; szemlélete, világ- és emberlátása, etikai igénye, csalódottsága s mégis-emberszeretése szintén a két fiatalabb, s másfelől indult költő magatartása lett. Jánosz indulatai nem olyan izzóan elsodróak, mint Juhászé és Nagy Lászlóé; látásának filozófiai határai tisztábbak, körvonalazottabbak, emberképe minden tragikus vonásával együtt emberibb. Számosabb éveiből adódott nagyobb tapasztalata magyarázza ezt, vagy az, hogy a hit végtelenségei helyett mindig a kételkedés jellemezte: az, hogy sohasem volt hitetlen egészen, hogy mindig ég benne a háthamégis reménye, s sohasem volt hívő sem egészen — mindig érezte, a hit mögött a hátha mégis fenyegetését? Talán nem is szükséges ezt bogozni. A modern magyar költészetnek Juhász Ferencsel és Nagy Lászlóval jelzett vonalába azonban oda kell érteni Jánosz nevét is. Egyrészt úgy, mint aki egyik úttörője ennek a költői útnak, másrészt úgy, mint aki szuverén művészi egyéniség mai költészetünk e jelentős vonalában. (*Magvető Könyvkiadó* 1970.)

SZABOLCSI GÁBOR